

La immigració occitana al Berguedà (1580-1650)

Notes per a una aproximació percentual (I)

Aquest treball forma part d'un estudi més ampli que ha tingut per objecte l'anàlisi del volum poblacional del Berguedà i la seva evolució durant els segles XVI i XVII. Per la seva extensió el publicarem en dues parts, la segona en el número vinent de tardor.

La major part de la informació utilitzada ens l'han fornint els fogatges generals d'època moderna i, molt especialment, els pocs llibres sacramentals que s'han conservat en algunes parròquies. Aquests registres han estat exhumats des de les seves primeres anotacions fins a 1650. D'aquesta forma s'ha pogut estudiar –a grans trets, però sencera– l'evolució demogràfica anterior al canvi de signe que suposà el brot epidèmic de 1651-1652. La valoració global que es desprèn de tot plegat és d'un creixement positiu del nombre d'efectius humans en terres berguedanes des de mitjan del segle XVI, però amb una força especial durant la primera meitat del segle XVII. Precisament ha estat aquesta tendència a l'alça la que ens ha portat a qüestionar fins a quin punt aquesta es podia deure al factor migratori (1).

Introducció. Els precedents medievals

Val a dir que la comarca del Berguedà, com la resta de Catalunya, havia vist reduït el seu potencial demogràfic des de la gran pesta de mitjan segle XIV, que tingué uns efectes devastadors i molt perllongats en el temps. Per aquest motiu, Jordi Nadal i Emili Giralt, ja fa alguns anys, van veure la immigració francesa com un dels factors del redreçament demogràfic dels segles XVI i XVII. Els autors, però, en la seva recerca, utilitzaren fonts que no abastaven la totalitat del territori català i moltes comarques quedaren fora del seu estudi. És per això que nosaltres ens hem proposat incidir sobretot en dos aspectes: veure si les conclusions de Nadal i Giralt són extrapolables a la comarca del Berguedà (2) i examinar en quina mesura el creixement de-

demogràfic experimentat en aquesta comarca durant els primers cinquanta anys del segle XVII es pot atribuir al corrent migratori de l'altra banda dels Pirineus. No ens aturarem, però, a analitzar quines van ser les causes que motivaren aquest flux de persones, car aquesta problemàtica possiblement s'hauria d'abordar, sobretot, des de les seves terres d'origen. Diguem també que, atès que la major part dels immigrants localitzats a la comarca provenen d'Occitània (amb l'excepció d'un borgonyó), utilitzarem indiferentment els adjectius *occità* i *francès* en les ratlles que segueixen.

És difícil precisar amb exactitud quan va iniciar-se aquest corrent migratori a Catalunya, encara que hom pensa que va començar a adquirir una rellevància especial en començar el segle XV. Malauradament, la manca de documentació i d'estudis concrets és un dels obstacles més importants a l'hora de desembrollar la realitat d'aquest fenomen. No obstant això, al Berguedà disposem d'algunes dades que –tot i ser molt esporàdiques– poden ajudar-nos a confirmar aquesta hipòtesi. Així, Serra i Vilaró argumenta que després de la gran pesta del segle XIV els cònsols i consellers de Bagà incentivaren l'establiment d'estrangers a la vila, garantint-los singulars franquies i alliberant-los de càrregues. Citant documentació de 1380 diu: *"He trobat diferents compromisos de gent estrangera, fins de Narbona i Tolosa, que venien a residir a Bagà. Solien comprometre's amb sagrament i homenatge per 10 anys, i el senyor, amb consentiment i voluntat dels cònsols, els feia francs de tales, ajudes, imposicions, toltes, forces, acaptes, tùmuls i obres de la vila durant cinc anys"*.

D'igual manera, a la vila de Berga n'hi trobem alguns: al febrer de 1383 Pere de Trullars va vendre una casa al tintorer Bertran Oriol *"oriundus loci de Maseres, comitatus Fuxense"*. El juliol del mateix any també trobem residint a la vila de Berga el pelleter Joan Biel i a la seva esposa Joana, originaris de la ciutat de Chartres, arquebisbat de Roanne. Ultra això, Serra i Vilaró menciona el contracte d'un pellaire del comtat de Comenge, que es llogà durant un any a Bagà a casa d'un mestre pellisser poc abans d'acabar el segle XIV, el 1393. De fet, aquestes notícies puntuals fan creure que els primers desplaçaments van ser protagonitzats majoritàriament per artesans i gent d'oficis especialitzats.

L'autor de les *Baronies de Pinós i Mataplana* remarca que l'atracció d'oficials a Bagà s'esdevingué sobretot després de 1348, *"la qual cosa –matisa ell mateix– ens fa suposar una mena de repoblació de la vila després d'aquella gran calamitat que delmà les tres quartes parts dels veïns"*. Malgrat tot, bona part d'ells només devia passar pel Berguedà temporalment i amb una clara preferència pels nuclis urbans que pels disseminats rurals. És el cas del sedasser Joan de Sant Pere, natural de Puigllorenç, *"regne Francie"*, que per raó de malaltia va veure's obligat a testar a Berga a favor dels seus fills Joan i Pere, l'any 1433. Entre els anys 1451 i 1453 també trobem a Armand de Lió, mestre fuster del ducat de Bretanya, fent de testimoni en diversos actes. Un d'ells és al testament del mestre de cases Ramon Fuster, procedent del comtat de Foix però que aleshores residia a Berga, on ja s'havia promès amb Andreua. La documentació, a més, permet intuir certa vinculació entre l'esmentat Ramon Fuster i Arnau d'Arqueis, que vivia a Berga, però que també era oriünd de Foix. Dóna la impressió que l'inici i el desenvolupament de la guerra civil catalana frenà, poc o molt, aquest flux humà ultrapirinenc, encara que molts ja es trobaven de feia algun

temps en territori català. La guerra civil del segle XV va tenir al Berguedà unes conseqüències importants i alguns immigrants francesos lògicament s'hi van veure implicats. És el cas del gascó Pere Ares, que el 1472 sembla que es trobava combatent al costat dels consellers de la vila de Berga quan es va prendre la Coma de Farners. Som conscients que es tracta de testimonis molt aïllats, encara que, de ben segur, un rigorós rastreig a la documentació—sobretot notarial— dels segles XIV i XV en faria aflorar molts més (3).

Els anys situats entre final del segle XV i 1540 han estat qualificats per Nadal i Giralt com una fase ascendent en relació a l'arribada d'immigrants francesos a Catalunya. I estableixen dues fases més: una de plenitud immigratòria, de 1540 a 1620, i una altra de declivi del corrent, de 1620 a 1660. Val a dir que després del treball de Nadal i Giralt han aparegut nombrosos estudis sobre el tema, alguns confirmant i fent extensives les seves conclusions, altres afegint alguns matisos i, alguns, encara, amb un marcat to crític i revisionista. De totes formes, nosaltres continuarem utilitzant la seva periodificació a efectes pràctics (4).

Els estudis locals

Pel que fa al Berguedà, en qualsevol tipologia documental dels segles XVI i XVII o, fins i tot, d'una cronologia posterior hi advertim la presència d'immigrants francesos, majoritàriament occitans. Són comptats els manuals notariais d'arrendaments i parceries, els lligalls de capítols matrimonials o testaments, els volums de censals contrets amb els corresponents repertoris de pensions rebudes, les llistes de compliment pasqual, etc. on no hi consten individus nascuts a l'altra banda dels Pirineus. És precisament la documentació emanada de la batllia i de la notaria de Santa Maria de Borredà que permet a Rosa Serra constatar l'existència d'un nombrós contingent occità en aquesta parròquia des de mitjan segle XVI. La major part d'immigrants els documenta treballant de mossos i pastors o bé sotmesos a règims de parceria i de masoveria, les clàusules dels quals gairebé sempre acabaven imposant els pagesos benestants de l'indret. En bona mesura sembla que els nouvinguts van contribuir a guanyar terres i a diversificar els tipus de conreu. Significativament, l'autora cita les apel·lacions d'alguns mossos i jornalers estrangers a la cort del batlle de Borredà, el 1558, perquè el propietari del mas Camprubí, pel qual treballaven, no els pagava el que els devia. Altres, amb

millor sort, van casar-se a Borredà mateix i aconseguiren establir-se en una gleba de terra. És el cas de Joan Pagès, del bisbat de Sant Flor, que es casà amb Eulàlia Serra de Borredà el 1566 i en concepte de dot va rebre *"un tros de terra per fer huna casa"*. Entre 1584 i 1630 hem localitzat una desena de capítols matrimonials que il·lustren aquesta mateixa situació. A finals del segle XVI i durant els primers decennis del segle XVII el volum d'estrangers residents a Borredà devia augmentar notablement, atès que fins i tot molts dels rectors de la parròquia eren d'origen francès: Joan Morat (1590-1593), Bernat Canet (1594), Antoni Ves (1613) o Antoni Verdolac (1615-1618 i 1630) (5).

En parròquies estrictament rurals, la bibliografia disponible també hi menciona algunes famílies provinents del regne de França. Mossèn Antoni Bach, en un buidatge no seriati d'un manual notarial de Sant Martí de Correu n'hi troba una desena entre 1593 i 1603. Amb posterioritat a aquesta darrera data i fins a 1687 en documenta altres, establerts a Correu mateix i també al Cint, a Querol, a Montmajor i a Montclar. Alguns d'ells, provinents dels bisbats de Tula i Rius, els troba treballant com a picapedrers, però curiosament també hi troba un mestre teuler: Joan Artigues, que morí a la casa de la Selva el desembre de 1674 (6).

Nogensmenys els nuclis urbans també van ser punts d'arribada d'aquest corrent migratori. A la vila de Bagà, per exemple, s'havien superat amb escreix les expectatives creades durant la segona meitat del segle XIV, quan es pretenia omplir el buit

demogràfic deixat el 1348 amb gent provenint d'altres encontorns. L'actitud dels prohoms de la vila sembla ser, fins i tot, contrària a la dels seus avantpassats medievals. A començament segle XVII, ja hi havia una confraria formada bàsicament per estrangers *"i a ella eren tinguts de pertànyer els qui no eren fills de la terra"* diu Serra i Vilaró. Un consell general celebrat l'any 1617 determinà *"que per quant Jaume, gendre de la Bisbessa, pretén ser català y la vila tinga fundada sa intenció, per no ser natural de la present vila, que dins un mes amostre de haont és natural, altrament sia obligat a acceptar lo càrrec de capità de Nostra Senyora dels Estrangers y, en sa recusació, sia privat de tots los comuns y altres drets [...] que los habitants de la present vila tenen acostumat y per dassò se dona poder als senyors cònsols que fassen en açò lo que més convinga"* (7). Encara que a l'època l'apel·latiu *estranger* podia ser aplicat a qualsevol persona vinguda de fora d'un radi geogràfic relativament proper, creiem que aquí s'està utilitzant per designar els francesos establerts a la vila.

Montañà i Pujol també troben a Gironella una colla d'immigrants ultrapirineus instal·lats a la població entre els darrers anys del segle XVI i la primera meitat del segle XVII. Tot i la conscient dificultat de poder esbrinar quin percentatge representaven en relació a la població autòctona, aconsegueixen evidenciar l'estada de 33 famílies d'origen occità a la vila, que treballaven de mestres de cases, picapedrers, serradors, teixidors o cirurgians. Segons els autors, els descendents d'algunes de les nissagues han perdurat fins als nostres dies a Gironella (Cotxarrera, Desclau, Latrilla...),

Bagà és una de les poblacions del Berguedà que va rebre immigrants occitans des de l'època medieval. Cap als segles XVI i XVII aquests havien augmentat en nombre i es trobaven reunits al voltant d'una confraria. GAIETÀ PEDRALS/ARXIU ARB

En algunes parròquies, com a Santa Maria de Borredà, on el contingent immigrant es presumeix força nombrós, gairebé no es conserven partides de matrimoni anteriors a 1650, i el seu estudi quantitatiu esdevé impracticable. COL·LECCIÓ CAMPALANS/ARXIU ARB

mentre que altres van anar abandonant la població, però hi deixaren una profunda empremta (Llabró, Gibert, Dencàs...) (8).

Aquest conjunt d'informacions, merament emmarcades a l'àmbit local, ens són útils per constatar d'alguna manera que el Berguedà fou part de l'àrea d'acollida de població immigrant d'origen occità. Però, dissortadament, no tenim les mateixes referències per a totes les parròquies. El percentatge de parròquies i poblacions de les quals sabem alguna cosa és molt reduït. Si bé algunes notícies són dignes de remarcar per la seva singularitat, no ens serveixen per explicar i aclarir com es va desenvolupar el fenomen migratori a la comarca. No sabem quines causes varen motivar aquesta gent a establir-se al Berguedà i no a un altre lloc, tampoc coneixem amb exactitud d'on emigraven, ni quina posició ocupaven en la complexa estratificació social i productiva, ni podem determinar en quins períodes les arribades van ser més massives. Altra vegada el principal problema rau en no disposar de documentació de qualitat, d'ampli abast geogràfic i fàcilment quantificable.

Del fogatge de 1553, per exemple, tampoc ens en podem servir. A la vila de Berga s'hi esmenta Joan Gascó; a Espinabet, Pere Gavaig; a Bagà, Simó Bigorra i Guillem Gavaig; a Gisclareny, Vidal Gascó i "la gavatxa viuda"; i a Sant Julià de Cerdanyola, Esteve Gavaig. Tanmateix la font no dona una imatge nítida de tots els habitants i, menys encara, de la seva identitat (9). Re-
fiar-se dels cognoms, dels malnoms o dels gentilicis –encara que siguin susceptibles de ser considerats d'origen occità– suposaria caure en una desmesurada manca de ri-

gor i en un imperdonable error metodològic. Després d'haver fet aquesta precisió, ja no cal parlar de censos posteriors, atès que no contenen ni una sola relació nominal.

En aquesta situació, a manca de fonts més òptimes, ens ha semblat oportú aprofitar les dades que ens proporcionen els llibres parroquials, concretament els de matrimoni. Generalment en aquest tipus de registres es consignava l'origen geogràfic dels contraents, cosa que ens permet fer un buidatge sistemàtic formidable a les diverses parròquies. Malgrat tot, aquest tipus de font també presenta algunes limitacions, fora de les derivades del seu estat de conservació, en general bastant precari. Les parròquies del Berguedà, com les de la major part de Catalunya, no comencen els llibres d'esposori fins als darrers anys del segle XVI, cosa que només ens permetrà obtenir informació dels darrers temps de plenitud immigratòria i del posterior període de davallada del fenomen, caracteritzats per Nadal i Giral. D'aquesta manera, però, també pot complementar-se l'estudi del moviment vegetatiu (10). Tampoc podem oblidar que l'activitat dels immigrants es desenvolupava en molts altres àmbits i, òbviament, no sempre quedava registrada a les partides de casament. Suposaria una complexa tasca, per exemple, haver d'esbrinar els percentatges de celibat i el nombre de preveres entre els immigrants, les parelles que venien ja esposades o la immigració de caràcter temporer. Un altre dels inconvenients, que pot desvirtuar els resultats, és l'omissió d'informació per part d'alguns rectors –en especial l'origen del nuvi– o el fet de considerar habitant de la parròquia en qüestió l'es-

tranger que ja feia temps que hi residia. És clar que hi ha moltes notícies que queden fora del nostre abast, però creiem que l'estudi dels llibres d'esposalles pot ajudar-nos a obtenir una visió de conjunt que les altres fonts no permeten. En tot cas, per reforçar i superar aquest plantejament, caldria afrontar la quimèrica empresa de consultar, sobretot, els tan nombrosos com incomplets volums i lligalls de documentació notarial dels segles XVI i XVII.

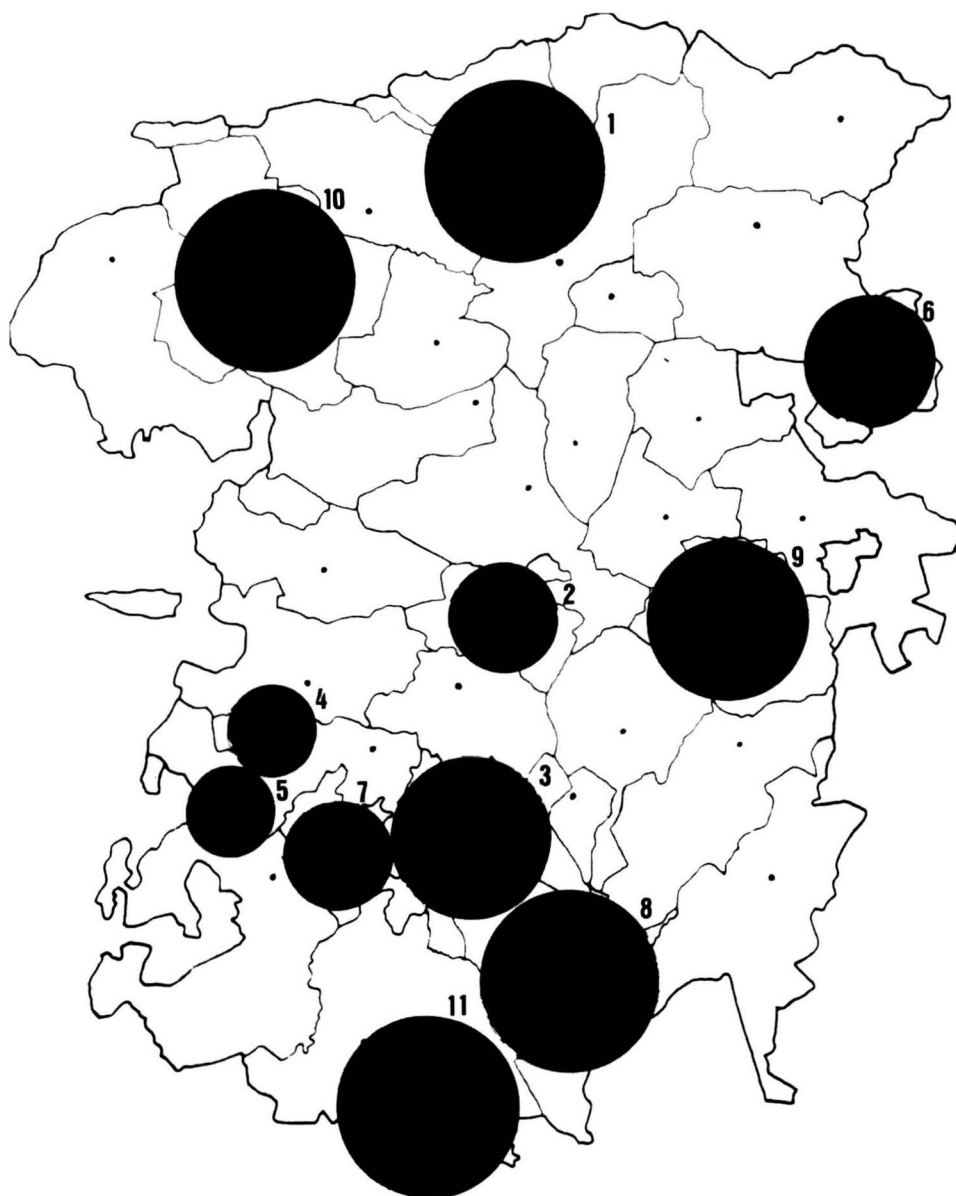
Assumpta Riera i Rosa Serra han emprat les partides de matrimoni, en concret, de Sant Martí de Puig-reig, per posar de relleu algunes característiques de les estratègies matrimonials a l'època moderna. Citen, a tall d'exemple, alguns immigrants francesos que contrauen matrimoni amb filles de famílies pageses benestants, encara que aquestes rebien dots francament migrats. Un d'ells és Esteve Masau, de la parròquia de Sant Prim de Capens, bisbat de Tolosa, que el 1624 només obtenia 25 lliures del dot de Joana Serra, de Sant Sadurn de Fonollet, amb qui s'havia casat. Tot i que n'esmenten altres, no es tracta d'un buidatge sistemàtic del registre, car tampocera la finalitat perseguida per Riera i Serra. Solament Joan Lladó ha fet un sondeig exhaustiu a les partides de matrimoni d'aquesta parròquia, fins a 1692, però no ens és suficient per obtenir una visió territorial més àmplia (11). És per aquest motiu que ha estat necessari treballar amb tots els registres matrimonials existents a la comarca, des de 1580 i fins arribar a l'any 1650. D'ells han estat extrets els resultats que presentarem a la segona part d'aquest article.

Notes

- (1) Isaac SOCA I TORRES: *Població i immigració occitana al Berguedà als segles XVI i XVII*, treball de recerca tutelat per obtenir el DEA, Universitat de Barcelona (Departament d'Història Moderna), Barcelona, 2001, 276 pp. En aquest treball es tracten també altres aspectes, com la problemàtica del coeficient transformador de focs o veïns en habitants i l'inventari dels registres sacramentals existents a la comarca fins a l'any 1650.
- (2) Jordi NADAL i Emili GIRALT: *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement* ["Avant-propos" de Fernand BRAUDEL], París, 1960. Aquí hem utilitzat la recent traducció catalana *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII* ["Pròleg" de Jaume TORRAS], Vic, 2000, esp. pàg. 269.
- (3) Joan SERRA i VILARÓ: *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*, llib. II: *Universitat i singulars*, Barcelona, 1947, pp. 158-159 i 427. Les notícies d'estrangers residents a la vila de Berga són extretes de l'Arxiu Parroquial de

Santa Eulàlia de Berga [abreujat APSEB], Notarials, vol. 31, fols. 76r i 215r; i vol. 251, fols. 10r, 84r, 85r i 93v (aquestes anotacions notariales ens han estat proporcionades per M. Dolors Santandreu i Soler). Albert RUMBO I SOLER: "Dues referències inèdites sobre el Corpus berguedà al segle XV", *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, núm. 67, hivern 2000, pp. 24-29, esp. el document transcrit a l'annex.

- (4) Jordi NADAL i Emili GIRALT: *Immigració i redreç...*, pp. 121-129, esp. el balanç historiogràfic que fa al "Pròleg" Jaume TORRAS (pp. 11-18). També és interessant l'estat de la qüestió que planteja Albert GARCIA ESPUCHE: *Un siglo decisivo. Barcelona y Catalunya, 1550-1640*, Madrid, 1998, pp. 62-68; i la nombrosa bibliografia que reuneix Valentí GUALI VILÀ: "Gavatxos", *gascons, francesos. La immigració occitana a la Catalunya moderna (el cas de la Conca de Barberà)*, Barcelona, 1991, pp. 85-88, i "Demografia en els segles XVI i XVII. Els occitans", dins *Atles d'Història de Catalunya*, Barcelona, 1995, pp. 138-139 i 283.
- (5) ROSA SERRA i ROTÉS: "Inici de l'època moderna. Segles XVI i XVII", dins *Borredà*, Berga, 1990, pp. 134-137. Arxiu de la Corona d'Aragó [abreujat ACA], Diversos, Locals, Borredà, Capítols i testaments, núm. 16 (1584-1630), s. f., i Arxiu Episcopal de Vic [abreujat AEV], Parròquies, Borredà, Baptismes, A 1 (1583-1622), fol. 16.
- (6) ANTONI BACH i RIU: *Montmajor i el seu Comú*, Solsona, 2002, pp. 31-32. Vegeu també: Maria del Agua CORTÉS ELÍA: "Demografia històrica", *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, núm. 63, hivern 1999, pàg. 15.
- (7) JOAN SERRA i VILARÓ: *Baronies de Pinós...*, llib. II, pàg. 158.
- (8) DANIEL MONTAÑA i BUCHACA i JOAN PUJOL i ROS: "L'evolució del poblament", dins *Gironella. Notes històriques*, Gironella, 1999, pp. 38-39.
- (9) JOSEP IGLESIES i FORT: *El Fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, vol. I, Barcelona, 1979, *passim*.
- (10) Els llibres sacramentals d'esposori emprats han estat els següents: I.- ACA, Diversos, Locals, Bagà, Parròquia i comunitat de preveres, Matrimonis, vol. 17 (1621-1694). II.- Arxiu Diocesà de Solsona [abreujat ADS], Parròquies, Sant Sadurn del Cint, Baptismes-Matrimonis, núm. 1 (1607-1662). III.- ADS, Parròquies, Sant Martí de Saldes, Baptismes-Matrimonis-Òbits, núm. 1 (1602-1660). IV.- ADS, Monestirs, Sant Pere de la Portella, Santa Maria de la Quar, Matrimonis, núm. 34 B (1580-1623). V.- AEV, Parròquies, Santa Maria de Borredà, Baptismes-Matrimonis-Òbits, ACD 1 (1630-1675). VI.- APSEB, Matrimonis, tom I (1607-1707). VII.- Arxiu Parroquial de Sant Pau de Casserres [abreujat APSPC], Sant Pau de Casserres, Matrimonis, c 1 (1602-1701). VIII.- APSPC, Sant Martí de Montclar, Matrimonis, c 1 (1592-1703). IX.- Arxiu Parroquial de Sant Jaume de Frontanyà, Matrimonis, plec 4 (1599-1640). X.- Arxiu Parroquial de Sant Serni de Montmajor, Sant Martí de Correà, Baptismes-Matrimonis, vol. 1 (1590-1751). XI.- Arxiu Parroquial de Sant Martí de Puig-reig, Matrimonis, vol. 1 (1599-1692). XII.- Arxiu Parroquial de Sant Miquel de Viver [abreujat APSMV], Sant Pere de Serrateix, Baptismes-Matrimonis-Òbits, vol. 1 (1591-1636). XIII.- APSMV, Sant Pere de Serrateix, Matrimonis, vol. 2 (1637-1860). No vam

poder consultar el registre de matrimonis de la parròquia de Sant Pere de Madrona, de 1599 a 1732, per la indisponibilitat... a causa de malaltia- de mossèn Joan Noves, aleshores rector de la Valldan. En tot cas vegeu: Manuel RIU: "Algunes notícies històriques de Sant Bartomeu de la Valldan i Sant Pere de Madrona (1599-1936)", *Quadrens de l'Àmbit de Recerques del Berguedà*, núm. 1, 1991, pp. 11-24.

- (11) ASSUMPTA RIERA i ROSA SERRA: "La dona i el matrimoni", *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, núm. 26, primavera 1989, pp. 22-23. JOAN LLADÓ: *Puig-reig: llibre de matrimonis: 1599-1692*, treball inèdit presentat a la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1996. Aquest treball és citat per F. Xabier GUALI RAMÍREZ, Valentí GUALI VILÀ i Carles MILLAS i CASTELLVÍ: "La immigració francesa a Catalunya: el cas del Baix Llobregat (segles XVI i XVII)", *Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya* [Barcelona, 1998], *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 18, vol. I, 1998, pp. 136 i 143.

MAPA DE LES PARRÒQUIES ANALITZADES, AMB ELS REGISTRES SAGRAMENTALS, FINS A 1650

1. Sant Esteve de Bagà (1619-1650)
2. Santa Eulàlia de Berga (1607-1650)
3. Sant Pau de Casserres (1602-1650)
4. Sant Sadurn del Cint (1609-1650)
5. Sant Martí de Correà (1591-1628)
6. Sant Jaume de Frontanyà (1599-1640)
7. Sant Martí de Montclar (1592-1650)
8. Sant Martí de Puig-reig (1599-1650)
9. Santa Maria de la Quar (1580-1623)
10. Sant Martí de Saldes (1602-1650)
11. Sant Pere de Serrateix (1592-1650).

ISAAC SOCA